

ตอบ เรื่อง

พ.ร.บ. คณะสงฆ์

โยมถาม: ส. ศิวรักษ์

พระตอบ: สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

ธรรมทานเพื่อการศึกษาธรรม

มิถุนายน ๒๕๖๑

ตอบ เรื่อง พ.ร.บ.คณะสงฆ์

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 978-616-7053-45-5

พิมพ์ครั้งแรก — ปรากฏสาร ปีที่ 42 ฉบับที่ 1 (มกราคม – เมษายน 2561)

พิมพ์ครั้งที่ ๓ มิถุนายน ๒๕๖๑ ๑๐,๐๐๐ เล่ม

- มูลนิธิ ป. อ. ปยุตฺโต เพื่อเชิดชูธรรม

แบบปก: พระครูวินัยธร (ชัยยศ พุกธิวิโร)

ดำเนินการพิมพ์

สำนักพิมพ์พลิษฐ์มัม ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด

๒๓ ซอย ๖ หมู่บ้านสวนหลวงแหลมทอง ๒ ถนนพัฒนาการ ซอย ๒๘

เขตสวนหลวง กรุงเทพฯ ๑๐๒๕๐ โทร. ๐ ๒๗๕๐ ๗๗๓๒

โทรสาร ๐ ๒๗๕๐ ๗๖๓๒ Email: petandhome@gmail.com

คำนำ

หนังสือ *ตอบ เรื่อง พ.ร.บ.คอมฯสงฆ์* นี้ มีความเป็นมาชัดเจนอยู่ในเนื้อความที่เป็นคำถาม-คำตอบในเล่มหนังสือ เมื่อคณะผู้ถามได้คำตอบแล้ว ก็นำลงพิมพ์ในหนังสือ **ปาจารย์สาร** ปีที่ 42 ฉบับที่ 1 (มกราคม – เมษายน 2561) เป็นอันว่าได้เผยแพร่ออกไปในวงหนึ่ง ซึ่งมักมองกันว่าเป็นด้านของโยม

เรื่องที่ตอบไปนั้น เมื่อโยมรู้ พระก็ควรได้รู้ด้วย และเมื่อเป็นเรื่องเกี่ยวกับประโยชน์สุขส่วนรวมในวงกว้าง ไม่เฉพาะพระเท่านั้นที่ควรรู้ พุทธบริษัท ตลอดถึงประชาชนชาวบ้านทั้งปวงก็น่าจะรู้ด้วย จึงมีการพิมพ์เป็นเล่มหนังสือเล็กๆ เพื่อเผยแพร่ดังที่ปรากฏ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

คำนำ.....ก

ตอบ เรื่อง พ.ร.บ.คณะสงฆ์ ๓

เนื้อในของการปกครองสงฆ์.....๒

ระบบบูรณาการงานพระพุทธศาสนา..... ๘

กฎหมายใช้ใหม่พาให้เขว ๑๓

“บวชเรียน” คือเข้าระบบพุทธศาสนา

ไยกฎหมายสงฆ์ไทยไม่เอาใส่เข้ามา..... ๑๙

วัดนั้นชัดแน่แน่ ต้องเป็นรมณีย์ ๒๙

ตอบ เรื่อง

พ.ร.บ. คณะสงฆ์*

อ.สุลักษณ์: พ.ร.บ. คณะสงฆ์ฉบับปัจจุบัน เห็นอยู่แล้วว่าใช้ไม่ได้ ถ้าเอาโครงสร้างของ พ.ร.บ. ปี ๒๔๘๔ มาตั้งโดยปรับแก้ให้ได้สาระที่เป็นหัวใจ คงเห็นทางไปได้

พระ: ว่าตามที่เป็นมานั้น อาตมามองว่า พ.ร.บ. คณะสงฆ์ที่พูดถึงนี้ ถึงจะดีกว่ากันบ้าง แต่ก็เลือนลอยและด้อยกันทั้งสองฉบับ ทั้งสองระบบนั้นแหละ ระบบทั้งสองนั้นไม่ได้จับจุดไปที่หัวใจหรือไปถึงเนื้อตัวของพระพุทธศาสนา

อ.สุลักษณ์: อันนี้ อยากฟังพระเดชพระคุณ

พระ: พ.ร.บ. ที่ว่านั้น ถือกันว่าเป็นเรื่องของการปกครอง แล้วที่ว่าปกครองนั้น ปกครองเพื่ออะไร ก็ไม่ชัดแล้ว ตอบไม่ได้แล้ว เหมือนกับมองพวๆ ว่าปกครองเพื่อปกครอง ปกครองเพื่ออำนาจ เพื่อดูแลจัดการให้เรียบร้อย

อ.สุลักษณ์: ตรงนี้สำคัญ ปกครองเพื่ออะไร

* สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปยุตฺโต) ตอบคำถามของ อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ณ ที่พักสงฆ์ในชนบท ๑๕ ธ.ค. ๒๕๖๐ [คุณกษิติศ อนันตนาทร และคุณหมอนานหนึ่งกับภรรยา ร่วมคณะผู้มาเยือน; พระครูสังฆวิจารย์ (พงศธรณ์ เกตุภาโณ) ร่วมเหตุการณ์ และถอดเสียงเป็นตัวอักษร]

พระ: นี่แหละ จะต้องพูดเรื่องนี้ คือกลายเป็นว่า ปกครองกันไป ปกครองกันมา เนื้อตัวของพระพุทธรูปศาสนาค่อยๆ เลื่อนรางวัลลงไป จะปกครองอะไรกัน เมื่อไม่มองว่าเนื้อตัวของพระพุทธรูปศาสนา คืออะไร ถ้าคนที่จะปกครอง ไม่รู้ไม่เห็นว่าเป็นเนื้อตัวของพระพุทธรูปศาสนา คืออะไร อยู่ที่ไหน เนื้อตัวของพระ คืออะไร เนื้อตัวของคณะสงฆ์อยู่ที่ไหน การปกครองก็เลื่อนลอย

เนื้อในของการปกครองสงฆ์

เราพูดถึงการปกครอง ก็ลองมาดูหลักการของพระพุทธรูปศาสนา ว่าโดยพื้นฐาน เราไม่มี พ.ร.บ.อะไรต่ออะไร เจ้าอาวาส เจ้าคณะอะไรๆ ก็ยังไม่ต้องพูดถึง การคณะสงฆ์ คือ “สังฆะ” ที่พระพุทธรูปเจ้าทรงตั้งขึ้นและมีการบวชกันมานี้ เป็นระบบอยู่ในตัว ถ้าพูดถึงการปกครอง เริ่มแรกก็มองกันว่า อุปัชฌาย์เป็นผู้ปกครอง ลองมาดูตรงนี้

อุปัชฌาย์เป็นผู้ดูแลใกล้ชิด เราก็จับเอาเป็นการปกครอง แล้วที่ดูแลใกล้ชิดนั้น ดูแลอย่างไร ดูแลเพื่ออะไรแน่?

อุปัชฌาย์คืออะไร? ใครจะบวช ก็ต้องหาอุปัชฌาย์ก่อน สงฆ์เป็นผู้บวชให้ไม่ใช่อุปัชฌาย์บวชให้ (อุปัชฌาย์บวชให้ได้แค่บวชเป็นสามเณร แต่ถ้าจะบวชเป็นพระภิกษุ ต้องไปหาสงฆ์ไปขออุปสมบทกะสงฆ์) เดียวนี้คนทั้งหลายมักเข้าใจเป็นว่า อุปัชฌาย์บวชให้ แต่ที่จริง ไม่ใช่

แล้วอุปัชฌาย์คือใคร? อุปัชฌาย์ก็คือพระเถระที่จะมารับรอง ยืนยัน หรือเป็นประกันให้แก่ผู้ขอบวชนั้นในที่ประชุมสงฆ์ว่า เมื่อคนนี้ได้บวชแล้ว จะมีท่านผู้นี้เป็นที่พึ่งพาอาศัย ดูแลให้การศึกษา ไซ้ไหม?

ที่ประชุมสงฆ์พิจารณาว่าพระองค์นี้เป็นผู้ที่จะดูแลให้การศึกษาเขาได้ไหม ถ้าตกลง ก็คือสงฆ์ได้พิจารณาตรวจสอบแล้ว ยอมรับทั้งผู้ที่ขอบวช และผู้ที่เป็นประกันว่าจะดูแลให้

เมื่อใครจะบวชเป็นพระ คือจะอุปสมบท เขาไปหาพระที่จะยอมรับเป็นอุปัชฌาย์ให้ก่อน โดยกล่าวคำขอนิสสัย ขอให้ท่านผู้นั้นเป็นอุปัชฌาย์ โดยบอกว่า “(อหิ ภนฺเต นิสฺสยํ ยาจามิ),... อุปฺชฌายเ ย เม ภนฺเต โหหิ” แปลว่า “(กระผมขอนิสสัยขอให้ท่านยอมรับให้กระผมอยู่ด้วยเพื่อท่านจะได้เป็นที่พึ่งพาอาศัยดูแลให้กระผมได้มีการศึกษา),... ขอให้ท่านจงเป็นอุปัชฌาย์ของกระผม”

เมื่อได้อุปัชฌาย์แล้ว ผู้ที่จะบวชนั้นจึงไปขอบวชต่อที่ประชุมสงฆ์ ซึ่งมีอุปัชฌาย์นั้นนั่งร่วมอยู่เป็นหลักที่อ้างอิง โดยผู้ขอบวชนั้นกล่าวว่า “สงฺฆํ ภนฺเต อุปฺสมฺภทํ ยาจามิ” (“ข้าพเจ้าขออุปสมบทกะสงฆ์ ขอรับ”) นี่คือขอให้สงฆ์อุปสมบทให้

ต่อจากนั้น ที่ประชุมสงฆ์ซึ่งดำเนินการอุปสมบท ก็ดูทั้งคุณสมบัติของผู้ที่ขอบวช และความเป็นหลักฐานของอุปัชฌาย์ พระที่กล่าวคำดำเนินการประชุม (เรียกกันมาว่าพระคู่สวด สวดกรรมวาจา) ก็จะกล่าวถึงตัวผู้ขอบวชโดยอ้างอิงถึงอุปัชฌาย์ผู้จะทำหน้าที่ดูแลให้การศึกษา ระบุนามกำกับไปด้วยโดยตลอด จนบวชเสร็จว่า “...บุคคลผู้มีชื่อนี้ สงฆ์อุปสมบทให้แล้ว โดยมีท่านผู้มีชื่อนี้เป็นอุปัชฌาย์, การนี้ขอบแก่สงฆ์ เหตุนี้สงฆ์จึงอุษณี” นี่เท่ากับบอกล้าทับความผูกพันของอุปัชฌาย์ในการทำหน้าที่ต่อผู้ที่ได้บวชเป็นพระใหม่

เอาละ เป็นอันว่า ถ้าไม่มีอุปัชฌาย์ที่จะให้อยู่ด้วยช่วยดูแล สงฆ์คือที่ประชุมก็ไม่อุปสมบทให้ ที่ว่าดูแลนั้นก็คือที่เราว่าปกครอง ทีนี้ทำไมจึงให้อุปัชฌาย์ปกครองดูแล หรือว่าดูแลปกครองเพื่ออะไร เพื่อให้เป็นอย่างไร? ก็ตอบว่า เพื่อให้มีการศึกษา อย่างน้อยที่จะให้พระใหม่ นั้นดูแลปกครองตัวเองได้ หรือพูดให้ยาวว่าให้พระใหม่ นั้นรู้เข้าใจได้ประพฤติปฏิบัติพระธรรมวินัยจนพอที่จะดูแลปกครองตัวเองได้

เพื่อจะให้มีการดูแลดังที่ว่านี้ พอบวชเข้ามาแล้ว ทันทีนั้นก็ มีหน้าที่ที่อุปัชฌาย์กับพระบวชใหม่จะต้องปฏิบัติต่อกัน เรียกว่า “วัตร” (อุปัชฌาย์ก็มีสังฆวิहारิกวัตร คือหน้าที่ต่อสังฆวิहारิก คือพระบวชใหม่ที่อยู่ด้วยเป็นลูกศิษย์ และพระใหม่ที่อยู่ด้วยเป็นลูกศิษย์ ก็มีหน้าที่ปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์ เรียกว่าอุปัชฌาย์วัตร*)

วัตร คือข้อปฏิบัติอันเป็นหน้าที่ประจำนั้น มีมากมาย แต่วัตรคือหน้าที่ข้อหลักข้อแรกต่อสังฆวิहारิกคือลูกศิษย์นั้น ยกบาลีมาอ้างได้ว่า

อุปัชฌายเณน ภิกขเว สทฺธิวิหริโก สงฺคเหตุพฺโพ
อนุกฺคเหตุพฺโพ อุกฺกเทเสณ ปรีปฺจฺฉาย โขวาเทน
อนุสาสนิยา

* ถ้าอุปัชฌาย์มีอันเป็นไปที่จะให้อยู่ด้วย ทำหน้าที่ไม่ได้ เช่นถึงมรณภาพ พระใหม่ก็ต้องไปหาพระเถระอื่นให้เป็นอาจารย์ที่ตนจะอยู่ด้วยแทน โดยไปขอนิสสัย เป็นอันเตวาสิกอยู่ในสำนักของอาจารย์นั้น อาจารย์ก็ทำหน้าที่ต่อลูกศิษย์นี้ เรียกว่าอันเตวาสิกวัตร เหมือนกับหน้าที่ของอุปัชฌาย์ และลูกศิษย์ก็ทำหน้าที่ต่ออาจารย์นั้น เรียกว่าอาจารย์วัตร

[ภิกษุทั้งหลาย อุปัชฌาย์พึงสงเคราะห์ พึงอนุเคราะห์ สัททวิหาริก ด้วยอุเทศ (สอนพุทธพจน์-หลักธรรมวินัย) ด้วยปริปัญญา (ซักถามสอบค้นให้รู้เข้าใจพุทธพจน์-หลักธรรมวินัย อย่างชัดเจน ท่านเน้นอรรถกถา) ด้วยให้โหวาท (สั่งสอนว่ากล่าวตักเตือน) และด้วยอนุศาสนี (แนะนำพร่ำสอน)]

นี่คือวัตรคือหน้าที่ข้อแรกข้อหลักของอุปัชฌาย์ต่อผู้บวช ที่ตนรับเป็นนิสิตซึ่งมาอยู่ด้วยเป็นสัททวิหาริก พูดสั้นๆ ก็คือ อุปัชฌาย์มีหน้าที่หลักคือให้ลูกศิษย์มีการศึกษา ให้เขาเรียนรู้ พระธรรมวินัย อยู่ในหลักพระศาสนา เจริญในไตรสิกขา

ต่อจากหน้าที่หลักนี้แล้ว ก็มีวัตรข้อย่อยมากมาย ที่อุปัชฌาย์กับสัททวิหาริกจะพึงปฏิบัติต่อกัน เป็นการเอาใจใส่ดูแลช่วยเหลือกันในเรื่องความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ทั้งเรื่องบริวารบาตรจีวร บัดกวาดเช็ดถูที่อยู่ที่นอน จนถึงพยาบาลยามเจ็บไข้ อย่างที่ว่าให้ปฏิบัติต่อกันโดยมีจิตใจอย่างพอ-ลูก

การปฏิบัติข้อวัตรปลีกย่อยเหล่านี้ ที่จริงก็เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ที่จะฝึกให้มีชีวิตที่ดั่งงาม ให้รู้จักอยู่ร่วมกันด้วยเมตตาอย่างเกื้อกูลสร้างสรรค์ในชุมชนในสังคมที่ดั่งงามผาสุกพร้อมกับที่รวมด้วยกันทั้งหมด การดูแลเอาใจใส่กันนั้นก็เป็นส่วนประกอบที่จะหนุนให้การทำหน้าที่หลักคือการศึกษาพระธรรมวินัยดำเนินไปด้วยดีได้ผลเต็มที่ ดังที่ท่านอธิบายประกอบไว้ว่า บางทีพระอุปัชฌาย์มีสัททวิหาริกลูกศิษย์มาก ถ้าท่านกล่าวแก่บรรดาลูกศิษย์ว่า อุปัชฌาย์ของฉันมี พวกเธอจงทำความเพียรในการสาธยาย และมนสิการ เป็นต้น (คือทำกิจกรรมต่างๆ ในการศึกษา) ของตนๆ เกิด อย่างนี้พวกสัททวิหาริกไม่มาดูแลท่าน ก็ไม่เป็นความผิด

รวมความในชั้นพื้นฐานนี้ว่า การดูแลปกครองของพระสงฆ์ เป็นการจัดการความเป็นอยู่ของชีวิตหมู่หรือชุมชน ที่จะให้การศึกษา หรือการปฏิบัติไตรสิกขา ดำเนินไปได้ด้วยดีอย่างได้ผลสูงสุด

นี่ก็คือมีความหมายว่า การปกครองเป็นส่วนประกอบเป็นเครื่องมือของการศึกษานั้นเอง พูดอีกอย่างหนึ่งว่า การปกครองเป็นการจัดสรรโอกาสให้แก่การศึกษา การศึกษาจึงเป็นเป้าประสงค์ของการปกครอง

คนที่มาเป็นพระอยู่ในชุมชนสงฆ์หรือสังฆะ คือบวชเข้ามานี่ เป็นผู้ที่มีความมุ่งหมายมาแล้วที่จะเข้ามาในทางของการศึกษา หรือจะมารับการศึกษา เขาสมัครใจและก็มีคุณสมบัติที่ได้ตรวจสอบหรือคัดเลือกแล้วว่า จะเข้ามาอยู่ร่วมได้ในสถาบันแห่งการศึกษา หรือเข้าสู่ชุมชนจัดตั้งของมนุษย์ที่อยู่ในระบบชีวิตของการพัฒนาตน

ชุมชนสงฆ์นี้ไม่ใช่หมู่ชนอย่างชาวบ้านที่ใครจะเกิดมาเป็นอะไรก็ไม่ว่า มีทั้งคนที่เกิดมาจะเป็นโจร จะเป็นนักปราชญ์ เป็นคนร้าย เป็นคนที่ปกติดี หรือเป็นคนบ้า เป็นคนบ้า จึงไม่ใช่ถิ่นแดนที่จะต้องจัดการปกครองที่การใช้อำนาจมีความสำคัญอย่างชาวบ้าน

แล้วก็ไม่เหมือนอย่างในสังคมชาวบ้านที่ต้องมัวยุ่งยากวุ่นวายกับการจัดการในเรื่องเศรษฐกิจ เรื่องสถานะแตกต่างกัน เหลือมล้าต่ำสูง เป็นต้น

ในสังฆะ มีแต่เรื่องการศึกษา เรื่องของงานพัฒนามนุษย์ว่าทำอย่างไรจะให้เจริญงอกงามไปด้วยดี

การปกครองคณะสงฆ์ ที่เป็นการใช้อำนาจจัดการให้สงบเรียบร้อยนั้น พอจะเป็นความหมายที่ใช้ได้บ้าง สำหรับกรณีที่ใช้เฉพาะกาลพิเศษอย่างในยุครุงแตก เมื่ออยู่ธรรมาภิบาลบ้านแตกสาแหรกขาด ต้องจัดการปกครองที่จะตั้งตัว รวมคนเข้ามา และกำราบควบคุมพอให้รักษาสถาบันสงฆ์ให้คงอยู่รอดมาได้ ถึงอย่างนั้นก็จะเห็นใน “กฎพระสงฆ์” ใน ร. ๑ ว่า ทรงจับที่พระธรรมวินัย และเน้นการบวชเรียน

กรณีเฉพาะกาลพิเศษอีกตัวอย่างหนึ่ง เห็นได้ในสมัย ร. ๕ ซึ่งการจัดการปกครองคณะสงฆ์ครั้งนั้นเป็นส่วนหนึ่งรวมอยู่ในการจัดการปกครองบ้านเมือง ในช่วงเวลาที่เข้าสู่สมัยใหม่แห่งการเผชิญหน้าอารยธรรมตะวันตก และจำเป็นต้องเสริมสร้างความมั่นคงในยามถูกคุกคามโดยลัทธิอาณานิคม โดยจัดการปกครองให้เข้าอยู่ในระบบรวมศูนย์อำนาจ ดังที่เรียกกฎหมายครั้งนั้นตรงตามสาระที่มุ่งหมายว่า “พ.ร.บ. ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑”

ไม่เหมือนกฎหมายสมัยหลังต่อมานี้ ที่มีชื่อกว้างๆ โดยไม่มีคำว่า “ปกครอง” คือเป็น “พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ....” แต่กลับมีสาระเป็นการปกครองเพื่อปกครอง หรือปกครองแค่ใช้อำนาจจัดการให้เรียบร้อย

ที่จริง แม้แต่ในสังคมมนุษย์ที่มีคนและกิจกรรมหลากหลายสารพัดอย่างเลือกไม่ได้นั้น เมื่อเป็นสังคมที่ก้าวไปด้วยดีในอารยธรรม การปกครองก็จะมี ความหมายสำคัญในแง่ที่เป็นการจัดสรรโอกาสให้แก่การพัฒนาตนของมนุษย์ทั้งหลาย คือเป็นการปกครองที่มีการศึกษาอันเป็นหน้าที่ของทุกชีวิตมนุษย์ เป็นศูนย์กลาง

ระบบบูรณาการงานพระพุทธศาสนา

ตั้งว่าแล้วข้างต้น บุคคลมาอยู่ร่วมในหมู่สงฆ์ ด้วยการบวชเข้ามาในสังฆะ โดยที่ทั้งตนเองก็สมัครใจด้วยมีเจตนามุ่งหมายจะได้เล่าเรียนศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิตในระบบไตรสิกขา/ไตรศึกษา และสังฆะก็ได้ตรวจคัดแล้วว่ามีคุณสมบัติถูกต้องจึงรับเข้ามา อีกทั้งยังต้องมีผู้ทรงคุณเป็นบุคคลเก่าในสังฆะยอมเป็นอุปัชฌาย์รับให้อยู่ด้วย โดยจะดูแลให้ได้มีการศึกษาสมจริง

ที่นี้ ในระยะแรกเริ่มที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศธรรม ยังไม่ได้ทรงบัญญัติให้ต้องมีอุปัชฌาย์ เมื่อทรงแสดงธรรมสั่งสอน มีผู้รู้เข้าใจเลื่อมใสศรัทธา หลายคนก็สมัครขอบวชในสำนักของพระองค์ บ้างก็ลู่ถึงธรรมก้าวไปบ้างแล้วในการศึกษาแห่งสิกขา เป็นเสขะ บ้างก็จบสิกขาแล้ว เป็นอเสขะ ผู้ที่ยังไม่จบสิกขาก็ศึกษาเพิ่มในสำนักของพระพุทธเจ้าต่อไปจนจบสิกขา

ต่อมา เมื่อทรงส่งพระสาวกกระจายออกไปประกาศพระศาสนา มีผู้ศรัทธาสมัครขอบวชในถิ่นที่ต่างๆ ทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชให้เองได้ สังฆะขยายใหญ่โตขึ้น ผู้สมัครขอบวชเข้ามามีจำนวนมากมาย มีทุนพื้นฐานการศึกษาต่างๆ กันไป จึงมีภิกษุบางส่วนบางพวกที่ประพฤติกปฏิบัติไม่เหมาะสมไม่ควรไม่น่าเลื่อมใส เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติให้มีอุปัชฌาย์ประจำตัวอยู่ดูแลใกล้ชิด ตลอดจนให้การอุปสมบทเป็นสังฆกรรม คือเป็นงานของที่ประชุมสงฆ์สืบมา

ที่พูดมานี้คงเห็นได้แล้วว่า เนื้อตัวของพระพุทธศาสนา และกิจการคณะสงฆ์ อยู่ที่การศึกษาแห่งไตรสิกขา หรืองานพัฒนามนุषย์

ที่นี้ว่าในทางปฏิบัติ ที่จะทำให้ประชาชนได้พัฒนาชีวิต ด้วยการศึกษานี้ พระพุทธเจ้าทรงดำเนินพระชนมชีพของผู้ที่ได้พัฒนาแล้วซึ่งมีความเป็นอิสระ เสด็จไปได้ทุกหนแห่ง เพื่อช่วยประชาชนให้มีโอกาสศึกษาพัฒนาชีวิตของเขาให้ได้มากที่สุด ทรงตั้งสังฆะอันเป็นชุมชนแห่งการศึกษาขึ้นมาเป็นแกน เป็นแหล่งของคนที่ศึกษาพัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา ซึ่งพร้อมที่จะเป็นศูนย์กลางเผยแพร่ขยายการศึกษาพัฒนาชีวิตออกไปในสังคมที่ล้อมรอบทั้งหมด

ในงานพื้นฐานตั้งแต่เริ่มต้น พระพุทธเจ้าทรงจาริกพระบาทเปล่า อาศัยรุกขมูล คือโคนไม้ เป็นเสนาสนะ (ที่นั่งที่นอนที่อยู่อาศัย) พระภิกษุทั้งหลายก็มีชีวิตง่าย ๆ เป็นอิสระ คล่องตัว ตามอย่างพระองค์ มุ่งหน้าไปในการแจกจ่ายสั่งสอนธรรมแนะนำประชาชน ผู้ที่ยังไม่จบการศึกษา ก็ศึกษาปฏิบัติพัฒนาตนเองพร้อมไปด้วย บรรดาท่านเหล่านี้มีศีลวัตร มีจิตใจมีปัญญาญาณ มีการดำเนินชีวิตเป็นอยู่และลักษณะอาการอย่างอริยชน คนทั้งหลายก็ศรัทธาเชื่อถือเลื่อมใส

เริ่มด้วยพระเจ้าพิมพิสารถวายพระราชอุทยานเวพวัน เป็นอารามคือเป็นวัด โดยยังไม่มีกุฏิ ต่อมา เศรษฐีเมืองราชคฤห์เห็นพระซึ่งนำเลื่อมใส แต่ไม่มีที่อยู่ รุ่งเช้าเห็นพระออกมาจากลอมฟาง จากชอกเขา หลีบเขา ฯลฯ ก็บอกพระว่าขอสร้างกุฏิถวาย พระไปทูลขออนุญาตจากพระพุทธเจ้า จึงได้ทรงอนุญาตให้พระมีเสนาสนะที่พักอาศัย ๕ อย่าง จำพวกกุฏิวิหาร จนถึงถ้ำ ซึ่งถือว่าเป็นอติเรกลาม (ลามส่วนเกิน)

ต่อมา อนาคตบัณฑิตก็เจริญมีศรัทธามาก ถวายพระเซตวันเวลานั้น พระภิกษุมีจำนวนเพิ่มขึ้นมากแล้ว ท่านเศรษฐีขออนุญาตสร้างเสนาสนะพร้อมทั้งสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่เอื้อต่อความเป็นอยู่และการทำกิจหน้าที่ จึงมีวัดที่พร้อมด้วยเสนาสนะต่างๆ

สิ่งก่อสร้างที่ขอเล่าเป็นตัวอย่างของการเกิดมีเสนาสนะคืออุปัฏฐานศาลา (หอฉัน) ตามเรื่องว่า พระนั่งฉันอาหารกลางแจ้ง ลำบากด้วยแดดลม พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้มีอุปัฏฐานศาลา เป็นที่ฉัน ธรรมดาว่าหอฉันเป็นที่พระมาฉันด้วยกันจึงเป็นที่โล่งกว้าง หลังฉันแล้ว บ่ายก็เป็นที่ย่างไม่ได้ใช้งาน พระก็ใช้เป็นที่มาพบปะสนทนาซักถามปัญหาธรรมกัน มาประชุมกัน แสดงธรรมอธิบายธรรม และเป็นที่ย่างพระพุทธเจ้ามาฟังพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม ทรงตอบปัญหาข้อสงสัย และตรัสเรื่องราวข่าวสารต่างๆ

อุปัฏฐานศาลาตามพื้นเดิมเป็นที่ฉันอาหาร แต่ที่พบในพระไตรปิฎกต่างๆ ไป กล่าวถึงในฐานะเป็นที่ประชุมถกถ้อยแสดงธรรมฟังธรรม (เสนาสนะชื่ออื่นๆ ที่เป็นโรงฉัน ก็เป็นที่ใช้งานในการพูดธรรมฟังธรรมเช่นเดียวกัน เช่น โรงกลม/มณฑลมาฬ) จึงเป็นที่เกิดของพระสูตรหลายเรื่อง บางทีพระพุทธเจ้าเสด็จมา ประทับเปิดอยู่เพราะมีพระกำลังแสดงธรรมแก่ที่ประชุมพระองค์ประทับยืนฟังรออยู่ข้างนอกจนจบแล้ว จึงทรงเคาะประตู เมื่อประตูเปิดแล้ว เสด็จเข้าไป และตรัสอนุโมทนาพระที่เทศน์นั้น นี่คือชีวิตและบรรยากาศของวัดในสมัยพุทธกาล อุปัฏฐานศาลากับทั้งโรงฉันที่ประชุมอย่างนี้แหละที่ในสมัยอรรถกถา นำเรื่องมาเล่าโดยเรียกว่า “ธรรมสภา”

เรื่องราวความเป็นไปต่างๆ ของพระพุทธศาสนาและวัดวาอารามที่ท่านเล่ากันมา มีจุดรวมอยู่ที่การศึกษาแห่งสิกขานี้แหละ

กฎที่อยู่อาศัยที่สร้างขึ้นมาก็เพื่อว่าพระซึ่งมาศึกษาทั้งเล่าเรียนปฏิบัติ จะได้มีที่อยู่ รอไปฟังคำสอนคำแนะนำปรึกษา สอบถามรับกรรมฐาน แล้วก็มาสาธยาย มามนสิการ มาฝึก มีหอฉัน มีศาลา มีเสนาสนะต่างๆ ก็เพื่อเสริมเพื่อหนุนเพื่อรองรับกิจกรรมของภิกษุ ของสังฆะ ในการที่จะให้การปฏิบัติสิกขาดำเนินไปด้วยดี ตลอดจนญาติโยมประชาชนก็จะได้มาร่วมกิจร่วมการ ทั้งในการอุปถัมภ์บำรุง และสดับศึกษา ที่จะพัฒนาทาน ศีล ภาวนาของตัว โดยนำไปประพฤติกปฏิบัติในชีวิต ในครอบครัว ในชุมชนและสังคมของตน เรียกว่าวัดเป็นแหล่งเผยแผ่ธรรม

รวมแล้ว เรื่องของเสนาสนะ งานก่อสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์ ตลอดจนจำพวกสถาปัตยกรรม จะเรียกว่าสาธารณูปการหรืออะไร ก็เพื่อมารองรับ หรือมาหนุนมาเสริมกิจกรรมและการปฏิบัติทั้งหลายในการศึกษานั้นเอง จะสร้างจะเสริมเติมแต่งบูรณะอะไร ก็ดูว่าจะมุ่งให้ไปใช้ประโยชน์ที่จะเกื้อไตรสิกขาอย่างไร โดยให้หนุนการปฏิบัติในศีล คือการอยู่ร่วมทำต่อกันให้สมที่จะเป็นสังคมที่ดีงาม สมานี การมีจิตใจของตนที่สุขสันต์มีคุณภาพสูง และปัญญา รวมทั้งบุญกิริยาที่เป็นบุญภาคทั้งหลาย

การเผยแผ่ ก็คือการแผ่ขยายการศึกษาแห่งสิกขาออกไป
ในวงกว้างให้ถึงมวลประชาชน หรือพัฒนามนุษย์ทั่วทั้งโลก
พัฒนาอารยธรรมของมนุษยชาติ ซึ่งก็ยิ่งเป็นเรื่องที่ย้ำเตือนให้
ต้องหนักแน่นจริงจังในงานการศึกษา ต้องเอาใจใส่ทำงาน
อุทิศ บริจาค โอิวาท และอนุสาสนี ให้เชี่ยวชาญ จะแจ้ง
แสดงสาระ ความจริง คุณค่า ประโยชน์ของธรรมวินัยให้
ประจักษ์ที่จะใช้ได้ผลจริง

ส่วนการปกครองก็ชัดอย่างว่าแล้ว คือปกครองเพื่อดูแล
จัดการดำเนินการให้มั่นใจว่าพระเถร ชุมชนวัด คนในพระ
ศาสนา ต้องมีการศึกษาเจริญในสิกขา ได้พัฒนามีคุณสมบัติที่
สมควรแล้วแน่นอน ดังที่ว่า การปกครองเป็นเครื่องมือของ
การศึกษา

เริ่มแต่บวชเข้ามา ก็โดยมีอุปัชฌาย์ได้รับอนุญาติจากสังฆะ
ว่าจะดูแลปกครองให้มีการศึกษา ตามพุทธบัญญัติว่าอย่าง
น้อย ๕ ปี จึงจะพ้นนิสสัยที่ต้องอยู่ในความรับผิดชอบของ
อุปัชฌาย์หรืออาจารย์

เมื่อมองภาพรวมโดยถือว่าพระพุทธรเจ้าทรงเป็น
ผู้ปกครองสังฆะทั้งหมด สังฆะนั้นเป็นชุมชนใหญ่ซึ่งไม่ขึ้นต่อ
ตำแหน่งแห่งที่ทางภูมิศาสตร์ แต่มีความเป็นหนึ่งเดียวโดยวิถี
ชีวิตความเป็นอยู่และการปฏิบัติกิจหน้าที่ในระบบแบบแผน
ของพระวินัยเดียวกันอันเป็นพุทธบัญญัติ ที่จะให้แต่ละบุคคล
มุ่งหน้าพัฒนาตนคือภาวนาปฏิบัติก้าวไปในการศึกษาแห่ง
ไตรสิกขา โดยมีผู้ร่วมชุมชนเป็นอุปัชฌาย์เป็นอาจารย์เป็น
กัลยาณมิตรสั่งสอนแนะนำเกื้อหนุนกันในการศึกษานั้น

นอกจากช่วยเหลือสามัคคีกันในสังฆะแล้ว ก็เป็นกัลยาณมิตรที่นำธรรมไปแจกจ่ายให้ความรู้แนะนำสั่งสอนประชาชนให้เขารู้จักศึกษาพัฒนาชีวิตให้เป็นอยู่กันดีมีความสุข โดยมีสภาพแวดล้อมที่อาศัยปัจจัยสี่เช่นเสนาสนะวัดถูปกรณ์ที่เกิดมีจากศรัทธาของประชาชนและรู้จักเลือกสรรจัดแจงใช้สอยให้เป็นประโยชน์แก่การเป็นอยู่และกิจการมในการศึกษาสั่งสอนเผยแผ่ธรรมนั้น

เป็นอันว่า ไม่ว่าจะกิจการงานอะไรของสังฆะ ของคณะสงฆ์ ก็ประสานรวมเป็นหนึ่งจุดหมายเดียวกัน ที่มุ่งเพื่อให้พระเถรเจริญงอกงามในลัทธิฯ ให้ประชาชนมีชีวิตมีสังคมที่พัฒนาอย่างถูกต้อง

กฎหมายใช้ใหม่พาให้เขว

ที่นี้ มาดู พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ไม่ว่าจะฉบับไหน อย่างฉบับ พ.ศ. ๒๔๘๔ ก็พราๆ ลอยๆ ไม่เจาะจับที่เนื้อตัวของพระพุทธานุสา แยกเป็นองค์การปกครอง องค์การศึกษา องค์การเผยแผ่ องค์การสาธารณูปการ งานแยกกันไป นั่นไม่ว่าอะไร แต่ไม่มีจุดร่วมที่มุ่งเข้ามารวมให้แน่นไปด้วยกัน กลายเป็นคนละเรื่อง แยกส่วน กระจายกระจาย ต่างคนต่างเดินไปคนละทิศละทาง บางทีถึงกับจะเอาดีของตัวเองๆ ไม่รู้ว่าจุดหมายแท้เพื่อพระศาสนาอยู่ที่ไหน นี่แหละที่น่ากลัว

ที่นี้ ที่แยกกันไปนั้น ไปๆ มาๆ ก็มุ่งในแง่ที่จะให้ดีให้เด่นในด้านของตัวๆ ทำให้แข่งกันเขวๆ เฉๆ เช่น ด้านสาธารณูปการก็แข่งกันสร้าง เอาใหญ่เอาโต ใหญ่ที่สุด สูงที่สุด ไม่เอาเนื้อตัวของพระศาสนา แถมแข่งกันได้ยศ สร้างโบสถ์ใหญ่โต เสร็จแล้ว ปีหนึ่งบวชพระไม่กี่องค์ พระก็แทบไม่มีชาวบ้านก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์

ถ้าเรารู้เข้าใจแล้วจึงตรากฎหมายขึ้น โดยเอาการศึกษาเป็นหลัก มุ่งให้ไตรสิกขาพาก้าวไปในภาวณา ให้การพัฒนา มนุษย์เป็นจุดมุ่งจุดรวม กฎหมายก็จะมีสาระ มีความหมาย ได้ ประโยชน์ตรงจุด กฎหมายนั้นจะต้องมีเพื่อรองรับและค้ำจุน หนุนพระธรรมวินัย ช่วยกำกับสำทับให้กฎเกณฑ์กติกาของ พระธรรมวินัยออกผลแน่ชัดหรือมีอำนาจบังคับจริงจังในสังคมที่ อยู่ใต้กฎหมายนั้น ไม่ใช่บัญญัติกฎหมายขึ้นมาจัดตั้งวางระบบ ที่แปลกแยกออกไปจากพระธรรมวินัย แต่ต้องเจาะตรงเข้าเนื้อ ตัว เริ่มตั้งแต่มาหนุนการทำหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ให้ท่าน แม่นมั่นในการเอื้ออวยการศึกษา ไม่หดหายกลายเป็น อุปัชฌาย์เปิดอุปัชฌาย์ไก่อ่ บวชกันไปไม่ได้เรียนอะไร

อ.สุลักษณ์: นี่สำคัญมาก

พระ: หลักก็บอกไว้แล้วว่าเนื้อตัวของพระศาสนาคืออะไร ก็คือ สัทธรรม ๓ แปลงง่าย ๆ ว่า ธรรมที่แท้ หลักหรือแก่นพระศาสนา ๓ อย่าง* คือ

๑. ปริยัติสัทธรรม สัทธรรมคือหลักคำสอนอันจะต้องเล่า เรียน (ปริยัติที่นี้ ไม่ใช่การเล่าเรียน แต่แปลว่าสิ่งที่ต้องเล่า เรียน) คืออะไร คือพุทธพจน์ ก็คือหลักธรรมวินัย

๒. ปฏิบัติสัทธรรม สัทธรรมคือการปฏิบัติ ได้แก่ ไตรสิกขา - ศีล สมาธิ ปัญญา

* เนื้อตัวของพระศาสนาี้จะใช้หลัก **ศาสน์** หรือ **ศาสนา ๒** ในมหานิทเทศ (ช.ม. ๒๓๙/๒๓๒/๑๗๕) ก็ได้ คือ ๑. **ปริยัติศาสนา** ศาสนาภาคปริยัติ ได้แก่ นวัคส์ตฤ ศาสน์ พุดง่ายๆ คือพุทธพจน์ ๒. **ปฏิบัติศาสนา** ศาสนาภาคปฏิบัติ ได้แก่ โพิธิปักขัยธรรม ๓๗ รวมทั้งธรรมปฏิบัติที่เป็นบุพภาค พุดง่ายๆ ก็คือไตรสิกขา

ให้สังเกตว่า การปฏิบัติ คือไตรสิกขา นี่คือบอกว่า การศึกษาเป็นการปฏิบัติ เดียวนี้สับสน คนไปแยกการศึกษา กับการปฏิบัติออกจากกัน ศีขานี้แหละคือการศึกษา หรือ การปฏิบัตินั่นแหละจึงจะเป็นเนื้อตัวของการศึกษา โดยเริ่ม จากเล่าเรียนไปให้ถึงการปฏิบัติหรือฝึกลงมือทำ จึงจะเป็น การศึกษา ถ้าพูดให้ถูกกว่าให้เต็มให้ตลอดว่า การเรียนรู้เข้าใจ และทำให้ได้ให้เป็น คือการศึกษา หรือว่าเรียนรู้-เรียนทำ ต้อง ให้ถึงเนื้อตัวของการปฏิบัติ คือศีล-สมาธิ-ปัญญา จึงเป็นเนื้อ ตัวภาคีใช้การของพระพุทธศาสนา แล้วก็

๓. ปฏิเวธสังฆธรรม สังฆธรรมคือผลอันจะพึงเข้าถึงหรือ บรรลุด้วยการปฏิบัติ ได้แก่ มรรค ผล และนิพพาน

ปฏิเวธนี้ว่าไปถึงปรมาตถ์ สูงสุดเลยทีเดียว ทีนี้จะให้ ครอบคลุม ก็ลดหลั่นลงมาให้ถึงระดับฐานตามลำดับขึ้นไป ตั้งแต่ในชีวิตและสังคมของชาวบ้าน

รองจากปรมาตถ์ที่เป็นประโยชน์ชั้นจุดหมายสูงสุด ก็เชื่อม ด้วยสัมปราชัยกัตถ์ คือการมีศีล มีจิตใจและปัญญาที่พัฒนาขึ้น ไปๆ จนพอให้ถึงมรรค ผล นิพพาน

แล้วถัดลงมาก็ถึงความมุ่งหมายในวิถีชีวิตของชาวบ้าน คือทิวฐฐัมมิกัตถ์ ได้แก่ประโยชน์ที่ตาเห็น เรื่องความเป็นอยู่ ทั่วๆ ไป ตั้งแต่ด้านเศรษฐกิจ เงินทอง การหาเลี้ยงชีพ โดยใช้ ปัญญาขยันหมั่นเพียรสุจริต การมีครอบครัวที่อบอุ่นอยู่ดีผาสุก การอยู่ร่วมสังคมที่เอาใจใส่ช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่เบียดเบียนกัน อย่างนี้คือเนื้อตัวของพระศาสนา

ถ้าทำกฎหมายขึ้นมา โดยไม่มุ่งไม่จับที่เนื้อตัวธรรมวินัย ไม่คำจุนหนุนให้การปฏิบัติตามธรรมวินัยเป็นจริงแล้วจะไปทำอะไร อย่างที่ว่าไปจับเอาแค่การปกครอง ไม่รู้ไม่ชัดว่าปกครองเพื่ออะไร กลายเป็นปกครองเพื่อปกครอง ปกครองเพื่อมีอำนาจใช้อำนาจ ก็เลยพาอะไรๆ เชนไปหมด ตั้งแต่ตั้งพระออกไปนอกเนื้อตัวสังฆธรรม

ดูกฎหมายคณะสงฆ์ฉบับไหนๆ ในสมัยนี้ ก็อย่างว่าแล้ว หมายถึงไปที่การปกครอง เอากการปกครองเป็นใหญ่ ที่ว่าปกครองเพื่อปกครอง ปกครองคือมีอำนาจ ใช้อำนาจ การจัดกิจการพระศาสนาแยกกันไปเป็นด้านโน้นด้านนั้น ไม่มีจุดหมายรวมหนึ่งเดียวที่มุ่งไปด้วยกัน

พอเอาปกครองเป็นหลัก เน้นอำนาจ ก็มองกันที่ตำแหน่งยศศักดิ์ แล้วโยงไปที่ภูมิชั้นการศึกษา มองการศึกษาในแง่ว่าจะเข้าสู่ตำแหน่งสูงๆ ก็เอาชั้นเปรียญสูงๆ ถ้าเป็น ป.๓.๙ ก็เริ่มที่ตำแหน่งสูงๆ ใหญ่ๆ ได้เลย

ทีนี้พระที่เล่าเรียนก็คิดหวังว่า ยิ่งได้เปรียญสูง ได้เปรียญเก่า ก็จะไปไหนก็ได้ไกล ก็คิดจะให้ได้ประโยค ๙ โดยหวังว่าจะเข้าสู่ตำแหน่งในคณะสงฆ์ มียศศักดิ์ในทางปกครอง

เมื่อเรียนอยู่ ใจก็มุ่งไปโน้น คิดว่าถ้าเราจบประโยค ๙ แล้วเราจะได้มีทางไปอย่างนั้นๆ ใจมุ่งไปอย่างนี้ จะเรียนเอาชั้นไม่ใช่เรียนเอาเนื้อวิชา ไม่ได้ไปศึกษาหาความรู้สักเท่าไร น้อยนักที่จะมุ่งหน้าค้นคว้าขยายกว้างออกไปหรือเอาจริงเอาจัง จะะลึกละเอียดเข้าไปในธรรมวินัย

เมื่อความใฝ่รู้ตั้งใจเรียนจริงไม่ค่อนมี **หนึ่ง** ะหว่างที่เรียนอยู่ ใจก็ไม่มุ่งแนวไปที่การศึกษา แม้แต่จะอ่านจะค้นนอกหรือเหนือไปจากแบบเรียนก็ไม่คิด

มีพระจบบประโยค ๙ บางองค์ ท่านชื่อดี เปิดเผยออกมาชื่อ ๆ ว่า ที่ท่านเรียนจบป.ธ. ๙ มานี้ ท่านไม่เคยอ่านพระไตรปิฎก คือท่านเรียนเพื่อแปลบาลีให้ไปสอบได้

สอง เพราะไม่ได้คิดจะเรียนเพื่อเอาไปใช้ค้นคว้าหาความรู้ พอได้ประโยค ๙ เรียนจบแล้ว ก็เลิกกัน เอาคัมภีร์เอาหนังสือเรียนเก็บใส่ตู้ ไม่อ่านไม่ใช้อีกแล้ว และไม่ค้นคว้าต่อด้วย บ้างก็ไปรับตำแหน่งทางคณะสงฆ์ เป็นเจ้าคณะเป็นอะไรต่ออะไรไป

ที่ว่านี้ไม่ใช่ให้ไปฟังโทษพระที่เล่าเรียน มันเป็นเรื่องของระบบ วิธีของกิจการ สภาพแวดล้อม บรรยากาศ พื้นเพที่สืบต่อกันมา พาให้เป็นกันไป แล้วระบบของกิจการตามกฎหมายนี้ก็มาเสริมซ้ำ รวมแล้วก็คือดึงพระออกไป แล้วธรรมวินัยที่เป็นเนื้อตัวจะอยู่ดีได้อย่างไร ในที่สุด ปกครองกันไปปกครองกันมา พระพุทธศาสนาทำท่าจะหมดเนื้อหมดตัว ที่พูดนี้ไม่ใช่ให้มัดฟังหาโทษ พระเหล่านั้นในแง่หนึ่งก็เป็นผู้รับเคราะห์ เรื่องที่พูดก็เพื่อให้รู้สภาพ และมองดูเหตุปัจจัย

รวมแล้วก็อย่างที่ว่านั่น คือ ต้องให้กฎหมายมากระชับการปฏิบัติตามธรรมวินัย มารองรับระบบของพระพุทธเจ้าที่ทรงวางไว้ การแบ่งแยกสายงานต้องมาจากต้นสายของเนื้องานที่แท้ และมีจุดหมายที่ปลายมารวมว่าจะให้ได้อะไรที่เป็นจุดมุ่งที่หมายของพระพุทธศาสนา

ระบบตามกฎหมายที่ทำให้การปกครองเป็นใหญ่นี้ ฝ่ายปกครองบางที่ก็ส่งเสริมการศึกษา แต่อาจจะพว่ๆ บางที่ก็จะมองข้ามหรือเพิกเลียมไป แม้จะมอง ก็อาจไม่ถึงเนื้อตัวธรรมวินัย

ในระยะเวลาหลายสิบปีมานี้ คัมภีร์ภาษาบาลี แม้แต่อรรถกถากฎีกามากมาย ได้อาศัยเอกชน กลุ่มพระโยมผู้ศรัทธา และบางสำนักบางวัด จัดการตรวจชำระพิมพ์ขึ้นมา จึงได้มีให้ใช้ได้ศึกษากัน การเรียนภาษาบาลี คัมภีร์ธรรมวินัย ภาวนาปฏิบัติ เจริญขึ้นมาด้วยแรงศรัทธาและฉันทะนอกระบบกิจการคณะสงฆ์ บางที่ก็ต้องทำปะปะกันไป

เรื่องที่ว่ามานี้ก็เกี่ยวกับเนื้อตัวของพระพุทธศาสนา จะต้องให้ชัด ต้องให้การปกครองมาเป็นเครื่องมือรับใช้การศึกษา รับใช้งานพระธรรมวินัยให้ได้ ถ้ามี ๔ องค์การ ก็ต้องประสานให้เป็นหนึ่ง ให้ไปถึงจุดหมายอันเดียวกัน อย่างที่ว่าแล้ว ไม่ใช่แยกเป็น ๔ เรื่อง ไปคนละทิศละทางแตกกระจัดกระจาย

หลักก็ชัดอยู่แล้วว่าที่แท้ก็บวชมาเพื่อศึกษา เข้ามาศึกษาพัฒนาชีวิตให้เจริญองงามขึ้นในศีลสมาธิปัญญา ก็เท่านั้นเอง ไม่ว่าจะการปกครอง การสร้างเสนาสนะสาธารณูปการอะไรๆ ก็เพื่อมารองรับเสริมหนุนเป็นเครื่องมือที่จะให้ได้อันนี้เท่านั้นเอง

ต้องประสานให้ได้ ต้องให้รวมเป็นเนื้อเดียวกัน มีจุดหมายเดียวกัน แล้วก็เผยแพร่ขยายการศึกษาออกไปในวงกว้าง กฎหมายต้องมาค้ำมาประกันให้มีการปฏิบัติตามระบบของพระพุทธเจ้า

“บวชเรียน” คือเข้าระบบพุทธศาสนา โยกกฎหมายสงฆ์ไทยไม่เอาใส่เข้ามา

ที่จริง ระบบการจัดกิจการวัด งานพระพุทธศาสนา ที่ถือการศึกษาเป็นใหญ่ ซึ่งเป็นเรื่องของการศึกษาแห่งสิกขาและธรรมวินัยโดยตรงนี้ เรามีอยู่แล้วในประเทศไทยนี้ มีมาแต่โบราณจนเป็นประเพณีใหญ่ เป็นสถาบันหลักอันหนึ่งที่เดี่ยวแต่เรากลับปล่อยปละละเลย ถึงขั้นที่เรียกได้ว่าทอดทิ้ง นี่คือประเพณี “บวชเรียน”

การบวชเรียนนี้ เป็นของจริง มีอยู่จริง คนไทยทำกันมาจริงจัง เป็นกิจการที่เด่นชัดของสังคมไทย เป็นประโยชน์ของประเทศชาติที่คนไทยใช้การได้พร้อมอยู่แล้ว ของสำคัญสูงค่าอย่างนี้ มีมามีอยู่แล้ว ประเพณีของประเทศไทยช่วยอยู่แล้ว ให้โอกาสอยู่แล้ว ของอย่างนี้แหละที่ต้องขึ้นมาเป็นบทบัญญัติในกฎหมาย โดยถือโอกาสยืนยันทำให้มันให้ชัด แต่ทำไมไม่เอามาไม่กลับปล่อยให้เสื่อมจนแทบสลาย มันมีอยู่แล้ว กลับไม่เข้าไปทิ้งมันเสีย ทำไมกฎหมายไม่เอาเข้ามา ยกขึ้นประกันไว้

เดี๋ยวนี้แม้แต่ในชนบทที่เป็นถิ่นหนีดหน่อยของประเพณีไทย ประเพณีนี้ก็เหมือนใกล้จะตาย การบวชเรียนแทบจะไม่มีหลายถิ่นเหลืออยู่อย่างจะเป็นซาก พระเองก็จะไม่เอาใจใส่ สักแต่ว่าบวชกันไป บวชแล้วก็ไม่ได้เรียน บางแห่งบวชแล้วเจ้าอาวาสที่ดีหน่อย ไม่ปล่อยทิ้ง ก็เอามาช่วยสร้างหรือซ่อมศาลาให้ป็นหลังคากันได้แค่นั้นก็สึก ถ้าไม่เอาเรื่อง ก็เหลวละไปเลย การบวชเรียนนี้ ต้องเอาจริง ต้องระบุนุ ต้องมีบทบัญญัติไว้ใน พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ให้เด่นชัดเลย ไซ้ใหม่

อ.สุลักษณ์: อันนี้วิเศษมากเลย

พระ: เรื่องบวชเรียนนี้ เมื่อ ๑๐ กว่าปีมาแล้ว ตอนนั้นอาตมาพบกับท่านเจ้าคุณเจ้าอาวาสวัดเทพธิดาฯ ท่านบอกว่าในพรรษานั้น ของท่านไม่มีพระบวชจำพรรษาเลย มีแต่นอกพรรษา นี่คือจะหมด

อ.สุลักษณ์: เดียวนี้เป็นกันแทบทั้งนั้น

พระ: นั่นสิ ทีนี้ต้องยกขึ้นมาเป็นเรื่องในกำหนด จะเรียกว่าบังคับสำหรับวัดหรือแก่ท้องถิ่นก็ได้ ประเพณีบวชเรียนนี้ต้องให้พื้นที่ทั้งในกรุง ทั้งในต่างจังหวัด พระมีหน้าที่ต้องให้การศึกษแก่ประชาชน การศึกษแก่ประชาชนนั้นก็จับจุดแกนที่การศึกษาสำหรับลูกของชาวบ้าน ด้วยการบวชเรียนนี้

ลูกชาวบ้านจะเป็นหนุ่ม ประเพณีโบราณก็ให้บวชเรียนเพื่อจะได้เป็นคนสุก ให้เขารู้หลักธรรม ให้ปกครองตัวเองได้ แล้วก็ดูแลครอบครัวได้ แล้วก็สามารถเป็นผู้นำในชุมชน ต้องจับจุดนี้ไว้ ทำให้ได้ อย่าให้ต้องอายพ่อแม่แก่คนโบราณ

นี่คือต้องฟื้นฟูสถาบันสงฆ์ ที่เป็นสถาบันพัฒนามนุษย์ของประเทศ ซึ่งที่จริงก็แค่ให้พระมีการศึกษาแห่งใดสักวิชาการศึกษาของพระก็ต้องหมายถึงการศึกษาของประชาชน เพราะพระมีหน้าที่เทศนาสั่งสอนประชาชนอยู่แล้ว ต้องเน้นอันนี้ให้ได้ ฉะนั้น ประเพณีบวชเรียนต้องเข้ามาอยู่ในกฎหมายเข้าไปใน พ.ร.บ. สงฆ์ ก็ของมีอยู่จริงแล้ว ทำไมไม่มี กลับทิ้งเสีย ไปเอาของอะไรที่แทบจะนอกเรื่องเข้ามาใส่

แล้วในการวัดผล ก็น่าจะวัดกิจกรรมทุกอย่างด้วยคุณค่าที่เกิดขึ้นมาแก่คุณภาพมนุษย์ คือการศึกษานี้แหละ เช่น คุณสร้างโบสถ์ สร้างอะไรต่ออะไรขึ้นมา ก็วัดว่าที่คุณทำนั้นพาให้การศึกษาดีขึ้น พัฒนาคุณภาพประชากรขึ้นมาได้ ใช่ไหม ไม่ใช่สร้างโบสถ์เสร็จ ก็ว่า เออดีนะ เก่ง ก็เลยให้เป็นพระครู เป็นเจ้าคุณอะไรต่ออะไร นั่นไม่ไหวแล้ว ต้องจับจุดนี้ให้ได้

อ.สุลักษณ์: ฟันยากนะ เพราะตอนนี้ก็อ่อนเปลี้ยเต็มที

พระ: มันจะหมดนะสิ ปกครองกันไปกันมา เนื้อตัวพระพุทธศาสนาค่อยๆ หมดไป ทีนี้ ถ้าขึ้นปล่อย มันก็คือหมด

อ.สุลักษณ์: ถ้าจะเอา พ.ร.บ. ๒๔๘๔ มาใช้ใหม่ ก็ต้องแก้หลักการเรื่องนี้มากเลย

พระ: ถ้าจะเอา พ.ร.บ. ๘๔ ไว้บ้าง ก็ต้องจัดให้มันเข้าทางที่วางจุดหมาย ตั้งแนวอะไรใหม่หมด

อ.สุลักษณ์: อันนี้สำคัญเลย จับประเด็นได้ไหม?

คุณกษิติศ: จับประเด็นได้ เพียงแต่ว่าในทางความเป็นจริง ผมไม่แน่ใจว่ากระบวนการพวกนี้จะทำอย่างไรต่อ ความหมายคือ สมมติว่าในกฎหมายกำหนดว่าให้กลับไปบวชเรียน โดยอาจจะ มีผลประโยชน์ให้กับคน เช่นว่าไม่ต้องไปเกณฑ์ทหารแต่ให้บวชเรียนแทน สมมติอย่างนั้นะครับ ให้อุปัชฌาย์ดูแลพระ แต่สภาพบังคับเราจะบังคับอย่างไรต่อ หมายถึงว่าพอเป็นกฎหมายนี้ ถ้าอุปัชฌาย์ไม่ดูแล อุปัชฌาย์จะต้องโทษหรือว่าอะไรอย่างใด อย่างนี้ครับ

พระ: ยังไม่ต้องพูดถึงการบังคับแบบใช้อำนาจลงโทษ ไม่มุ่งในด้านลบ เอาจริงในทางบวก ควรตั้งหลักประกันในแง่ของตัวบทกฎหมาย วางระบบให้ชัด ให้ระบบที่แน่นแฟ้นต่อคนไปในตัว คือเมื่อระบบที่แน่ชัดมาแล้ว ต่อไปแนวทางก็เปลี่ยน เพราะเป้าหมายมีชัดขึ้นมาแล้ว แต่ก่อนมันไม่มี มองหาเนื้อตัวของพระพุทธศาสนา ก็ไม่รู้อยู่ที่ไหน จุดหมายเพื่ออะไรก็ไม่รู้ ปกครองเพื่อปกครอง ปกครองเพื่อใช้อำนาจอย่างที่ว่า ถ้าใครได้ปกครองก็คือได้ตำแหน่ง ได้ตำแหน่งก็มีอำนาจ ต่อมาเมื่อไม่รู้ว่าจะปกครองเพื่ออะไร จุดหมายอยู่ไหน การปกครองเป็นจุดหมายในตัวของมันเอง ก็เลยแย่งแย่งอำนาจกัน แล้วการปกครองก็ทำอะไรให้เขาได้เป็นเนื้อเป็นสาระไม่ได้ ก็เหมือนไปกดไปทับเขาไว้เท่านั้นเอง อย่างนี้เนื้อมันก็หมดนะซี

ที่เป็นอยู่เวลานี้ก็คือว่า หนึ่ง ได้ตำแหน่ง สอง ก็ได้อำนาจ ก็ไปเสาะแสวง แข่ง หรือถึงกับแก่งแย่งอำนาจกัน เรื่องของอำนาจ ก็ได้ยศศักดิ์ แล้วก็เส้นทางของลาภโช้ใหม่ ลาภสักการะก็มาตามยศศักดิ์ ตามกันมาหมด จากการปกครองก็เลยไปสู่ยศศักดิ์ อำนาจ ลาภสักการะ

อ.สุลักษณ์: เราดูรูปแบบของสำนักท่านอาจารย์ชาได้ไหม? สำนักท่านอาจารย์ชา เขาต้องประชุมกันทุกปีเลย

พระ: ใช่ อันนั้นประชุมกัน

อ.สุลักษณ์: ทุกวัดนั้นร่วมกันเลยว่าจะจับเงินจับทองไม่ได้ ใช้ไสยศาสตร์ไม่ได้เลย ตัวกฎหมายน่าจะเป็นในรูปแบบนี้ เน้นการปกครองคืออุปัชฌาย์ เน้นเพื่อให้เกิดการศึกษา ให้เป็นไปได้

พระ: ชี้ให้เห็นจุดว่า หน้าที่ของท่านตัวแท้จริง คืออยู่ที่นี้

อ.สุลักษณ์: จับประเด็นได้ ๒๔๘๔ เราเอาอย่างบ้านเมืองมาก
เกินไป เป็นกระทรวงทบวงกรมไปหมดเลย ต้องเปลี่ยนอันนี้
แล้ว

พระ: ในการเขียนกฎหมายนั้น พอรู้จุดหมาย รู้เนื้อหาสาระ
แล้ว ก็ชี้ไปที่จุดได้ เช่นว่าคุณสมบัติของอุปัชฌาย์คืออะไร หรือ
ในการตั้งอุปัชฌาย์ หรือเป็นอะไร ก็ยกหน้าที่ที่เป็นเรื่องของ
การศึกษาขึ้นมาระบุให้ชัด เอามาประสานกับประเพณีบวช
เรียนก็ยิ่งดี

คุณกษิต: ที่นี้ ผมไม่แน่ใจว่าในทางปฏิบัติจริง เห็นว่าอย่าง
ปัจจุบัน อุปัชฌาย์ก็เป็นกันยาก ไซ้ไหมครับ ไม่ได้เป็นกันง่ายๆ

อ.สุลักษณ์: ก็สอบกำหนดกันตามรูปแบบเท่านั้นเองนี่

พระ: ด้านรูปแบบ แบบแผนพิธี ถ้อยคำ การสวดถูกต้องเป็น
อย่างเดียวกัน นั่นเป็นด้านหนึ่ง ก็ดีละ แต่เห็นรูปแบบนั้น ก็
คือตัวเนื้อหาสาระแท้ ที่ต้องเน้นคุณสมบัติของพระอุปัชฌาย์
ตามหลักไตรสิกขา และการทำหน้าที่ให้มีการศึกษาจริงจังเมื่อ
พิธีบวชเสร็จแล้ว อย่างน้อยก็ให้สมชื่อว่า “บวชเรียน” ไม่ใช่จบ
แค่พิธีบวช

ต้องเน้นไว้ บอกแล้วว่า “บวชเรียน” ไม่ใช่แค่บวช พอ
“บวช” เสร็จแล้ว ก็ถึงตอนสำคัญคือต้อง “เรียน” พระอุปัชฌาย์
ต้องสามารถให้อุเทศ และปริปัจฉา ที่เขาจะเรียน

โดยเฉพาะการเรียนของพระบวชใหม่นี้ สำคัญมาก เพราะเป็นวินัย ตามพระพุทธบัญญัติ ที่ต้องถือนิสสัย เป็นส่วนจำเป็นที่จะให้รักษาตัวพระ และให้สามารถดำรงพระศาสนาได้ต่อไป

คุณกษิต: ปัญหาคือว่า จำนวนอุปัชฌาย์น้อยไปหรือเปล่า จึงเข้าไม่ถึงคนที่เป็นอุปัชฌาย์

พระ: คือจับจุดไม่ได้ ไปเน้นแค่พิธี ไข้ใหม่ ว่าสวดอย่างนี้นะ สวดให้ถูก...

อ.สุลักษณ์: ยกตัวอย่างง่ายๆ เวลาสอนอุปัชฌาย์ ทำไม่ไม่สอนว่า เจ้านาจมาบวชนี้ ถ้าล้มล้มล้มควายกินเหล้า ไม่บวชให้ เอา minimum เลย ต้องมีศีล มีสมาธิ แสงหาปัญญา ไม่พุดอย่างนี้เลย

คุณกษิต: แต่คล้ายๆ ว่าอุปัชฌาย์ในปัจจุบันนี้ก็จะเป็นพระที่มีตำแหน่ง ก็ไม่มีเวลามาดูแล ถูกไหมครับ ที่นี้ถ้าเป็นพระชั้น...

พระ: ไม่รู้จุดหมายด้วย ไม่มองที่แก่นของเรื่อง ที่บอกเมื่อก็ว่าหน้าที่ต่อลูกศิษย์นั้น ข้อแรก อุเทศ-ปริปุจจา ไชวาท-อนุสาสนี ต้องเอาใจใส่ที่จะสอนหลักธรรมวินัย แต่นี่มองข้ามข้อแรกนั้นไปเสีย ไปยุ่งกับเรื่องที่ว่าจะให้มาดูแลอุปัชฌาย์ ให้มาปฏิบัติ คอยมาเหยียบม่านวด อะไรวุ่นๆ

อย่างที่ท่านสอบอุปัชฌาย์นั้น ถ้ามีวไปเน้นเรื่องสวดให้ถูก อะไรวุ่นๆนั้น ถึงจะได้บ้าง ก็อยู่แค่เป็นพิธีกรรมไป ตัวเนื้อหาสาระสิ่งที่ต้องเน้น เมื่อเรารู้เนื้อหาสาระ จับเป้าหมายให้ถึงจุดหมายแล้ว เราก็จะจับจุดถูก ถึงเนื้อตัวของพระศาสนามีฉะนั้นเราก็จะติดอยู่แค่แบบแผนพิธีกรรม เรื่องพุทธศาสนาเดี๋ยวนี้อะไรๆ ก็ไปอยู่แค่พิธีจะหมดแล้ว

อ.สุลักษณ์: ของเราทั้งหมด พิธีทั้งนั้น บวชก็เป็นพิธี

พระ: ทั้งนั้นแหละ จนกระทั่งเข้าใจไปว่าอุปัชฌาย์เป็นคนบวชให้

คุณกษิติศ: อันนี้เป็นประเด็นสำคัญเลย

อ.สุลักษณ์: พอเข้าใจไหม

คุณกษิติศ: ประเด็นเข้าใจครับอาจารย์ เพียงแต่ว่าในแง่กฎหมาย มันเขียนลำบาก เพราะว่ามันต้องการสภาพบังคับ ในทางความเป็นจริงนะครับ ถ้าพระอุปัชฌาย์ไม่ดูแล ก็ต้องมีคนมาดูแลพระอุปัชฌาย์อีกทีหนึ่งเพื่อให้ดูแล

พระ: ตรงนี้ เอาที่ว่าจับจุดให้ได้ เมื่อจับจุดได้แล้ว ก็จะช่วยนำแนวการเขียนให้เข้าสู่จุด ให้ตรงจุด เขียนชี้ตัวสาระให้เด่นชัดขึ้นมา ให้จับได้ และจัดตั้งวางระบบให้รัดกุมแน่นแฟ้น เป็นตัวนำให้มาถอดค้นกันเองได้ ปัญหาอยู่ที่ว่าเวลานี้มันพว้า ไม่รู้ว่าอะไรเป็นแก่นเป็นสาระ มันจึงเลือนลอย ได้แค่ไปเน้นที่ตัวรูปแบบพิธีกรรมอยู่กันแค่นั้น เพราะมันยุ่งกับการปกครอง พระที่เป็นผู้ปกครองก็ไปดูว่าพระในปกครอง อย่างเช่นที่ว่าเป็นอุปัชฌาย์นี้ไม่ได้ความเลย สวดไม่ถูก ต้องมาจัดการสอบกัน สอบวิธีสวด...

คุณกษิติศ: สอบรูปแบบในการบวช

พระ: เน้นอยู่แค่นั้น ทีนี้เราต้องการให้เข้าถึงเนื้อหาสาระ แต่ตัวเราจะเริ่ม ต้องจับจุดให้ได้ก่อน จุดหมายและเนื้อตัวของพระพุทธศาสนา

อ.สุลักษณ์: พม่าไม่มีส่วนกลางเลย แต่เขารับการศึกษาตามสาย แบบอาจารย์ชา สายนี้เคร่งครัด สายนี้หละหลวม สายนี้เน้นทางอภิธรรม สายนี้เน้นทางวิปัสสนา เป็นสายๆ แล้วเขาเลือก ครูบาศรีวิชัยก็เลือกตามสายของเขา ตอนหลังเราทำลายสายพวกนี้หมด ส่วนกลางก็อ่อนก็พัง อีกนัยหนึ่ง เอาสายๆ นี้มาวาง ก็ต้องยอมรับว่าสามารถทำได้ระยะแรก มากน้อยเพียงใดอีกเรื่องหนึ่ง เพราะตอนนี้พูดอย่างไม่เกรงใจ คณะสงฆ์ก็วุ่นวายมากเหลือเกินแล้ว แต่ถ้าอุดหนุนที่ดีๆ อาจมีช่องทางดีอย่างที่โบราณท่านบอก เอาน้ำฝนปนน้ำท่า

พระ: พม่าไม่มีการปกครองรวมศูนย์ ว่ากันไปเป็นสายๆ เมื่อสายนั้นๆ เป็นส่วนหนึ่งๆ ของพระธรรมวินัย กลายเป็นว่าเขามีจุดหมายที่ชัด ก็เหมือนมีความชำนาญพิเศษแยกด้านกันออกไป ส่วนของเรานี้ การปกครองช่วยให้รวมกัน ถ้าจับที่เนื้อตัวพระธรรมวินัยเป็นจุดหมาย ก็น่าจะเข้มทุกด้านรวมเป็นเนื้อเดียว แต่เพราะไปมุ่งที่การปกครอง เลยกลายเป็นว่าการปกครองพาพระออกไปจากเนื้อธรรมวินัย

ปัญหาเป็นอย่างที่ว่า ไม่เอาที่สาระ จับจุดไม่ได้ ไม่รู้บริบทเข้ามาทำไม เนื้อตัวพระพุทธานุศาสนายูที่ไหน การปกครองในแง่หนึ่งก็เหมือนกับจะรักษาพระพุทธานุศาสนา แต่แล้วที่ว่ารักษาพระพุทธานุศาสนาคืออะไรอะไร ก็ตอบไม่ชัดแล้ว ในที่สุดก็เลื่อนรางเลื่อนลอยว่าปกครองเพื่ออะไร

อ.สุลักษณ์: ทำอย่างไรถึงจะหนุนให้เกิดอุปชฌายะและสังฆวิหาริกให้ได้ ให้เหมาะกับสมัย มีอันเตวาลิกเข้ามาเกี่ยวข้อง การปกครองเน้นการศึกษา ศึกษา ปกครอง แล้วเผยแพร่เป็นเรื่องรองขยายออกนอกแควดวง

พระ: ไปที่ชาวบ้านอย่างที่ว่า พอเผยแผ่เราก็เริ่มที่ประเพณี บวชเรียน

อ.สุลักษณ์: ตอนนี่เผยแผ่ก็มีวัดไทยทั่วโลกเลย

พระ: นั่นซิ แต่ว่า

อ.สุลักษณ์: เผยแผ่วัฒนธรรมไทย ไม่ได้เผยแผ่พุทธศาสนา

พระ: นี่แคในชนบท ถ้าเราฟื้นฟูประเพณีบวชเรียนให้ได้สาระ ขึ้นมา อะไรต่ออะไรจะมีชีวิตชีวาขึ้น วัดและชนบทจะฟื้นฟูพยากรณ์ที่มีอยู่จะไม่สูญเปล่า เดียวนี้วัดก็ตั้งอยู่ในถิ่นนั้นแหละ เด็กเข้ามาวัด เขาไม่เห็นคุณค่า ไม่เห็นความหมายอะไรเลย นี่คือจะหมด

ขอให้นึกย้อนกลับไปสักก่อนศตวรรษ ในชนบทนั้น อาตมาจำได้ว่า เมื่อยังเป็นเด็กเล็กๆ ได้ยินคนรุ่นผู้ใหญ่ เวลาพูดถึงหรือพูดกับเจ้าอาวาส เขาเรียกว่า “อาจารย์” ลองถามคนแก่ๆ อายุ ๘๐-๙๐ ปีดูสิ อย่างที่ตลาดอำเภอศรีประจันต์บ้านเกิดของอาตมา มีวัดของถิ่นคือวัดยาง อาตมาได้ยินโยมบิดา และชาวบ้านชาวตลาดพูดถึงท่านเจ้าอาวาสว่า “อาจารย์นอบ” (ท่านมีชื่อตัวว่า “นอบ”) และต่อมาอีกนาน แม่เมื่ออาจารย์นอบสิ้นแล้ว มีเจ้าอาวาสองค์ใหม่ ชาวบ้านก็เรียกว่า “อาจารย์หว่าง” (ท่านมีชื่อตัวว่า “สว่าง” ต่อมาเมื่อสมณศักดิ์เป็นที่พระครูโสภาวิสุทธิคุณ แต่ก่อนนั้น ในยุค ๙๐ ปีโน้น ทั้งอำเภอจะมีพระครูสักองค์หนึ่ง ก็เป็นไปได้อย่าง)

การที่ในสมัยเก่านั้น คนทั่วไปเรียกเจ้าอาวาสว่า “อาจารย์” นี้ก็บอกแล้วว่าท่านเป็นผู้อบรมสั่งสอน โดยสอนทั้งพระในวัดและสอนชาวบ้านในถิ่น และก็คือบอกว่าการศึกษาคือเป็นหลักเป็นแกนของความเป็นเจ้าอาวาส (การที่มีคำเรียกเจ้าอาวาสว่า “สมภาร” ด้วยนั้น จะนิยมกันขึ้นมาอย่างไร แยกต่างออกไปอย่างไร คงต้องสืบกันอีก) การเคารพนับถืออยู่ที่ความเป็นอาจารย์ คือการให้ความรู้ และว่ากล่าวสั่งสอน

อาจารย์เจ้าอาวาสนั้นอยู่นานมา สอนชาวบ้านตั้งแต่วัยรุ่นไปจนถึงวัยชรา ฟอรุ่นลูกหลาน ก็เป็นพระผู้ใหญ่เป็นที่เคารพนับถือมากมายกว้างขวาง คนก็มักเรียกท่านว่าหลวงพ่อ เป็นที่เคารพยำเกรงกันนัก อย่างที่เล่ากันว่า ในเทศกาลเวลามีงานวัด มีมหรสพ คนมาเที่ยวกัน บางทีมีการทะเลาะวิวาท จะตีรันฟันแทงกัน พอมีคนพูดขึ้นว่าหลวงพ่อมาแล้ว ท่านั้นแหละทุกคนหยุดนิ่ง เงียบสนิท ฟังหลวงพ่ออย่างเดียว เรื่องจบแค่นั้น นี่ไม่ใช่อำนาจของการปกครอง แต่เป็นอำนาจของการศึกษาใช้ใหม่ ไม่ใช่ใช้กลัวเกรง แต่เคารพยำเกรง

ในแบบของโบราณที่เป็นอย่างนี้ ก็เข้ากับระบบที่ว่ามาเมื่อครั้งที่ว่า ถ้าทำกฎหมายถูกต้อง การปกครองก็เป็นส่วนประกอบ เป็นเครื่องมือของการศึกษา เจ้าอาวาสมีหน้าที่หลักคืออบรมสั่งสอน ให้อุทิศ-ปริปัจฉา โอวาท-อนุสาสนี

ถ้าเจ้าอาวาสยังมีคุณสมบัติไม่พอที่จะเป็นอุปัชฌาย์ เช่น พรรษายังไม่ครบ ก็ให้มีคุณสมบัติพอที่จะทำหน้าที่เป็นอาจารย์เรื่อยไปก่อน เมื่อนิมนต์พระอุปัชฌาย์มาบวชให้กลับไปแล้ว เจ้าอาวาสก็รับมอบหมายทำหน้าที่เป็นอาจารย์

ถ้าอย่างนี้ ก็เข้าระบบของพระวินัย ตามพระพุทธรบบัญญัติ ไม่ใช่กฎหมายกลายเป็นตัวการที่สร้างความแปลกแยกขึ้นมา

วัดนั้นขัดแย้ง ต้องเป็นรมณีย์

อ.สุลักษณ์: สาธารณูปการ ทำอย่างไรให้วัดเป็นวัด ทำอย่างไรให้มีต้นไม้มากขึ้น ให้เป็นอารามมากขึ้น ที่จอดรถน้อยลงไป ถ้าทำได้ อันนี้เป็นองค์ประกอบ แต่หัวใจคือศึกษา ปกครองเพื่อศึกษาเป็นไปได้ ศึกษาเป็นไปทั้งปริยัติ ปฏิบัติ เพื่อปฏิบัติ

พระ: อาตมาจะพูดอีกอย่างหนึ่ง คือเรานี้ลืมนั่นไป ที่จริงในประเพณีโบราณของเรา ในวิถีชีวิตเก่าๆ นั้น เรารู้กันดี เราอยู่กับมันจนชิน เหมือนกับอากาศที่หายใจ เมื่อมีอยู่เป็นของพื้นๆ สามัญ พอชินแล้ว เราก็เลยไม่นึกถึงมัน พอมันหายไป มันหมดไป เราก็เลยลืมนี่ไปว่าเป็นของที่เคยมี นี่ก็คือสภาพวัดสภาพท้องถิ่นที่ควรยกขึ้นมาเน้นที่สุดให้เห็น ให้สนใจกันขึ้นมา คือสภาพรมณีย์ วัดต้องเป็นรมณีย์ เป็นที่รื่นรมย์

อ.สุลักษณ์: ผลหมากรากไม้

พระ: สภาพรมณีย์นี้ อาตมาว่าเวลานี้ต้องเน้นมากที่สุด ในระยะนี้ อาตมาก็เลยทั้งพูดทั้งเขียนย้ำอยู่เรื่อยๆว่า สภาพหรือถิ่นรมณีย์ เป็นที่ตั้งต้นของพระพุทธศาสนา

ขอให้ดูตอนสำคัญของพุทธประวัติ ในตัวพระไตรปิฎก
 แท้ๆ พระพุทธเจ้า เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ ออกจากสำนักของ
 อุตทกดาบสแล้ว เสด็จดำเนินไปหาถิ่นสถานอันเหมาะที่จะทรง
 บำเพ็ญเพียรในวิถีทางของพระองค์เอง จนไปถึงอุรุเวลาเสนา
 นิคมจึงทรงพบที่เหมาะสม

ที่นั่นพระองค์ตรัสแก่พระองค์เองว่า “**รมณีย วต ภูมิภา
 โค**” คือว่า “ภูมิภาคพื้นถิ่นนี้ เป็นที่รมณีย์หนอ” แล้วพระองค์ก็
 ทรงบรรยายว่า ที่นั่นมีพรสณฑ์ที่ชื่นบานใจ มีแม่น้ำไหลใสเย็น
 มีพื้นดินทำนํ้าราบเรียบสะอาด มีโคจรคามอยู่รอบๆ นี่แหละ
 เป็นที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญเพียร แล้วพระองค์ก็ตรัสว่า เราลง
 นั่งที่นั่น ตกกลางว่เอาละ ที่นี่เหมาะที่จะบำเพ็ญเพียร แล้วก็
 ประทับบำเพ็ญเพียรที่นั่น ๖ ปี จนได้ตรัสรู้ที่ร่มต้นมหาโพธิ์ ริม
 ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ในถิ่นรมณีย์แห่งอุรุเวลานั้น

ถิ่นรมณีย์แห่งอุรุเวลา ที่ตั้งของต้นพระศรีมหาโพธิ์นี้ ท่าน
 ชี้ไว้ให้แล้ว ควรเป็นรมณีย์ต้นแบบของวัดทั้งหลาย ซึ่งเป็นที่
 บำเพ็ญเพียรของพระทั้งหลาย

ต่อมา ดูเรื่องราวในคัมภีร์ที่ท่านเล่าไว้ ก็จะทำให้เห็นว่าเมื่อ
 พระพุทธเจ้าเสด็จไป และพระสงฆ์จาริกไปตามถิ่นที่ต่างๆ ก็จะ
 พุดถึงสภาพรมณีย์ พระพุทธเจ้าแม้เมื่อจะเสด็จดับขันธปริ
 นิพพาน ก่อนทรงปลงพระชนมายุสังขาร ก็ตรัสกับพระอานนท์
 โดยทรงเอ่ยถึงแต่ถิ่นที่รมณีย์ทั้งนั้นว่า อานนท์ ที่นั่นเป็นรมณีย์
 ที่นี่เป็นรมณีย์...

ที่รมณีย์นี้สำคัญนัก ท่านถึงกับบอกไว้ว่า คุณสมบัติของ
 ถิ่นที่รมณีย์มี ๔ อย่าง

หนึ่ง **ฉาญทุกสมบัติ** พร้อมด้วยร่มไม้ และสายน้ำ ร่มไม้ ก็คือ ต้นไม้ หมู่มไม้ ไพรสถนธ์ สายน้ำ ก็คือ แม่น้ำ คลอง สระ บึง ทะเลสาบ

สอง **ภูมิภาคสมบัติ** คือพื้นดิน พื้นถนน บริเวณ เรียบร้อย สะอาด อย่างที่พระมีประเพณีกวาดลานวัด เป็นพื้น ถิ่นที่น่าชื่นชม ชวนเดินชวนดู น่าทัศนา

สาม **คมนาคมนสมบัติ** เหมาะแก่การไปมา การ คมนาคนไม่ใกล้ไม่ไกลเกินไป เดินทางสะดวก ปลอดภัย

สี่ **บุคคลสมบัติ** มีความเหมาะสมความพร้อมด้านบุคคล อย่างน้อยไม่มีบุคคลที่เป็นภัยเป็นอันตราย แต่มีบุคคลที่สบาย ใจ ที่เกื้อกูลหนุนกัน พร้อมที่จะช่วยเหลือ ชื่นชูจิตใจ เอื้อธรรม เอื้อปัญญา

รมณีย์เป็นศัพท์สำคัญมาก แต่เราทำไม่ลืมนำ วัดต้อง เป็นตัวอย่างของถิ่นรมณีย์ มีน้ำอุดม มีร่มไม้งาม แล้วก็มีพื้น ถิ่นบริเวณที่สะอาด เรียบร้อย ชวนใจให้สดชื่น แจ่มใส ไน้มใจสู่ ความสงบ ความเบิกบานชื่นใจ พาให้เกิดปิติปราโมทย์ได้ง่าย

อ.สุลักษณ์: ต้องถอนจากกำพืดเดิมของเรา วัดสมอแครง (วัด ราชธาวิวาส) สมัยรัชกาลที่ ๒ พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จทอดผ้า พระกฐิน มีคนจะไปลิดกิ่งไม้ให้ชบวนเสด็จผ่านโดยสะดวก เจ้าอาวาสท่านว่า จะเสด็จก็เสด็จ มิเสด็จก็มีเสด็จ คือแต่ะ ต้นไม้ท่านไม่ได้เลย จนในหลวงรัชกาลที่ ๒ ตรัสว่า อย่าไปแตะ ของท่านนะ อย่าไปแตะ ข้าเดินไปได้ พระศาสนาในเวลานั้น เป็นอย่างนั้น

พระ: สถาพรมณีนี้น่าอยู่ในกฎหมายด้วย กฎหมายควรมีประโยชน์ทางบวกให้ชัด

อ.สุลักษณ์: นี่แหละ ควรเขียนไว้ในส่วนสาธาณูปการ

พระ: ก็ไม่รู้แหละ มันโยงกัน เพราะว่าสถาพรมณีนี้อย่างนี้จึงเหมาะกับการศึกษา มันเข้ามาบรรจบเพื่อจุดหมายเดียวกัน

อ.สุลักษณ์: เข้าใจหรือยัง อันนี้เป็นตัวตั้งเลยนะ

คุณ กษิติศ: อย่างน้อยมีองค์ประกอบตามข้อที่ว่านี้ องค์ประกอบต่างๆ ทั้งเรื่องน้ำ เรื่องพื้นที่ เรื่องคน เรื่องบริเวณ คมนาคม

พระ: ใช่ แล้วก็ที่เป็นรมณีนี้นี้ไม่ใช่เฉพาะสำหรับที่อยู่พระ แต่มันสำหรับประชาชน

อ.สุลักษณ์: ใช่ๆ

พระ: ประชาชนต้องมาวัดอยู่แล้ว เขาก็จะได้สัมผัสธรรมชาตที่สะอาดงามสดใส มีจิตใจโน้มไปสู่กุศล สงบว่าเรียงเบิกบาน ไข้ใหม่ แล้วฟังธรรม ก็รู้เรื่อง เข้าใจง่ายขึ้น พระสาวกองค์สำคัญๆ อย่างพระสารีบุตร อาตมาเอามาเล่าบ่อยๆ เรื่อยๆ คราวหนึ่งท่านอยู่ที่ป่าสาละชื่อโคสิงคะ (โคสิงคสาลวัน) พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอานนทก็ไปพักที่นั่นด้วย

ตอนเย็น พระมหากัสสปะ และพระมหาโมคคัลลานะ ก็ชวนกันไปหาพระสารีบุตร ซึ่งเป็นอัครสาวก

ที่นี้พระอานนท์เห็นพระมหาสาวกองค์ใหญ่ๆ ไป ก็ชวน พระองค์อื่นตามไปบ้าง คราวนั้น พระสารีบุตรมองเห็นพระ อานนท์มา ก็กล่าวคำต้อนรับพระอานนท์ว่า ที่ป่านี้เป็นรมณีย์ ต้นสาละกำลังออกดอกบานสะพรั่ง หอมฟุ้งไปทั่วป่า นิมนต์ เกิด... นี่คือรมณีย์ใช้เป็นคำต้อนรับพระผู้มาหา

พระเจ้าถินจะต้อนรับพระอากันตุงกะ ก็บอกว่าที่นี้เป็น รมณีย์ หมายความว่า เป็นที่อันเหมาะที่ท่านจะเข้ามาศึกษา ภาวนาปฏิบัติ นี่ก็แสดงว่าพระมีหน้าที่ต้องทำถินของตัวเองให้ เป็นรมณีย์ ให้เป็นที่เหมาะควรแก่การที่จะต้อนรับผู้อื่น คนไทย ก็ควรดูแลแผ่นดินไทยให้เป็นถินรมณีย์ ที่ตัวจะภูมิใจได้เมื่อ ต้อนรับชนชาวอากันตุงกะที่จะเข้ามาเยี่ยมเยือน

ที่พูดถึงรมณีย์มาอย่างนี้ก็เป็นคุณสมบัติในแง่ของ สภาพแวดล้อม เป็นศัพท์พื้นฐานมากของพระพุทธศาสนา ซึ่ง ในคัมภีร์พูดอยู่เรื่อย พระมหากัสสปะซึ่งเป็นแบบอย่างของพระ ป่า ไปบิณฑบาตเสร็จ กลับจากบิณฑบาต ก็เดินไปบนทางขึ้น เขา พลังก็ชื่นชมต้นไม้สายลม เสียงสัตว์ในสัตว์นี้ อะไรต่อ อะไร โดยพรรณนาเป็นคาถาว่าถินที่สิ่งแวดล้อมเป็นที่รื่นรมย์ ชื่นชมน่าชื่นชใจ ฯลฯ

อ. สุกฤษณ์: ของเราก็มีเหมือนกัน สมเด็จพระประมานุชิต แต่งปฐมสมโพธิ พรรณนาต้นมหากรากไม้วิเศษหมดเลย มหาชาติ จุลพน มหาพน พรรณนาป่าต้นไม้วีเศษขนาดไหน

พระ: เอาหลักรมณีย์นี้ไว้ ปัญหาสิ่งแวดล้อมจะหมด นี่คือ พื้นฐาน แต่เราไม่เอาเลย

อ.สัญลักษณ์: นี่สำคัญมาก

พระ: หลักในเรื่องนี้ประสานกันหมด เป็นธรรมที่สำคัญ ท่านสอนเรื่องสถานที่รมณีย์ซึ่งมาสัมพันธ์กับการศึกษาพัฒนาตัวบุคคล อันนี้อยู่ในหลักกายภาวนา ซึ่งมากคนไม่รู้จัก ถ้าดูในหลักศีล-สมาธิ-ปัญญา ซึ่งแต่ละอย่างแยกย่อยออกไปมากมาย เริ่มด้วยศีล ซึ่งเป็นการประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมที่เรามานั้นศีล ๕ จนคุ่นชิน

แต่ศีล ๕ เป็นการประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือต่อเพื่อนมนุษย์ที่จะไม่เบียดเบียนกัน ที่จริงยังมีศีลที่เป็นการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมที่เป็นวัตถุ ต่อธรรมชาติ รวมทั้งปัจจัยสี่ ของกินเครื่องใช้ แต่เราไม่เอามาปฏิบัติ บางทีก็ลืมทั้งหมด เหลือแต่ศีล ๕ ซึ่งก็แสนจะกะพรวองกะแพรง ปฏิบัติธรรมกันมาแสนนาน ไม่ก้าวไปไหนเลย

ศีล ๕ นั้นเป็นพื้นฐานแรกสุด พอให้สังคมมนุษย์อยู่กันได้ ไม่เบียดเบียนกันนักเท่านั้นเอง ยังเป็นเป็นศีลฝ้ายลบ ท่านให้ชาวพุทธก้าวขึ้นไปในขั้นกุศลกรรมบถ หรือธรรมจริยา ที่มีศีลทั้งฝ้ายลบ คู่กับฝ้ายบวก คือทั้งไม่เบียดเบียนกัน และให้ช่วยเหลือสงเคราะห์กัน เราก็ไม่สนใจที่จะก้าวหน้าไป

ขอยกตัวอย่าง (ท่านว่าไว้แต่ละข้อยาวๆ ที่นี้จะจับเอามาสั้นๆ) เช่น ข้อ ๑ ว่า ละการฆ่าการเบียดเบียน มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ข้อ ๒ ว่า ละอทินนาทาน เคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น (เลยจากนี้ก็ไปทาน ที่คนไทยถนัดดี)

เอาละ เรื่องศีล ๕ ฝ่ายลบ-ฝ่ายบวก เอาไว้ว่ากันตามโอกาส แต่ศีลที่เป็นการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ในธรรมชาติและในเรื่องของมนุษย์นั้น ท่านเน้นไว้แก่พระภิกษุ ซึ่งก็มีกมอกกันแค่ผ่านๆ ชาวบ้านแทบไม่รู้เรื่อง

เริ่มด้วยข้อสำคัญยิ่งของการศึกษาพัฒนามนุษย์ คือ อินทรีย์สังวร การใช้ตาหู ใจฟัง รวมทั้งการเห็นได้ยินกลิ่นที่และสิ่งอันเป็นรมณียที่รรมณียนี้แหละ อันนี้ที่มาอยู่ในศีลข้อนี้ก็คือเมื่อเห็นได้ยินรมณีย ก็จะช่วยพัฒนาบุคคล เอื้อต่อการเกิดสติมีปัญญา น้อมจิตไปในทางที่ดีงาม เมื่อเป็นอย่างนี้ ในทางปฏิบัติ ท่านก็จึงจัดจึงทำสถานที่บริเวณให้เป็นรมณีย ที่อินทรีย์-ตาหู จะได้สัมผัสรับรู้สิ่งที่ดีงาม ให้เจริญสติปัญญา

แล้วต่อไป คือปัจจัยปฏิเสวนา หมายถึงการกินใช้เสพบริโภคปัจจัยสี่ เช่นให้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร กินเพื่อสุขภาพให้ร่างกายดีแข็งแรงจะได้เอากายนี้ไปใช้ประโยชน์ในการศึกษาและดำเนินชีวิตที่ดี นี้เรียกว่ามองเศรษฐกิจเป็นปัจจัย ไม่ใช่เอาเศรษฐกิจเป็นจุดหมาย เช่นไม่ใช่มีมีเพื่อจะฟุ้งเพื่อเสพบำรุงบำเรอแบบบริโภคนิยม แต่เพื่อเอาความพร้อมพร้อมทางวัตถุมาใช้ในการทำให้ร่างกายและสภาพทางวัตถุพร้อมที่จะใช้งานในการศึกษาพัฒนามนุษย์ นี้ก็อยู่ในข้อปัจจัยปฏิเสวนา ซึ่งมีหัวใจอยู่ที่โภชนเนมัตตัญญูตา ที่ว่าให้รู้จักประมาณในการเสพบริโภค ให้ได้ประโยชน์ที่เป็นคุณค่าแท้ตามความมุ่งหมาย แล้วอีกข้อก็คือ อาชีวปาริสุทธิศีล อาชีพที่ปาริสุทธิด้วยความขยันหมั่นเพียรสุจริต

ว่ากันแค่นี้ก่อน พอให้เข้าใจว่า ศิลไม่ใช่แค่ปฏิบัติต่อคน แต่ไปถึงสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมชาติ ต้องสัมพันธ์กันทั้งหมด เพราะอยู่ในระบบการศึกษาพัฒนามนุษย์ทั่วทั้งนั้น

เขาเป็นว่า ข้าราชการยี่สิบสองที่ได้สิ่งแวดล้อมดี ที่ตาหูจมูก ลิ้นกายมาสัมผัสแล้วจะเป็นไปทางเจริญกุศล เป็นจุดเริ่มที่เราไม่ค่อยได้นึก ต้องถือว่าสถานที่สิ่งแวดล้อมนี้เป็นปัจจัยองค์ประกอบสำคัญในการศึกษา ฉะนั้นจึงต้องเริ่มให้ดี ให้เข้าทาง

อย่างในการสร้างวัด ท่านจึงบอกหลักในการสร้างวัดไว้ ให้พิจารณาถิ่นสถานที่ว่ามีคุณสมบัติเป็นอย่างไร

อย่างพระเจ้าพิมพิสารจะถวายวัด ก็พิจารณาแล้วว่า สถานที่นี้ คือพระราชอุทยานเวฬุวัน ป่าไผ่นั้น มีคุณสมบัติ อย่างนี้ พุดง่าย ๆ ว่าเป็นรมณีย์ เหมาะดี จึงถวาย หรืออนาถ บิณฑิกเศรษฐีก็เหมือนกัน ก็ต้องพิจารณาถิ่นให้มีคุณสมบัติ เหมาะอย่างนั้น แล้วจึงถวายที่ที่จะสร้างวัด เพื่อจุดหมายให้ พระมีที่อยู่ที่เป็นรมณีย์ ที่ร่มเย็น เป็นร่มมะ ที่ร่มยะ เหมาะที่จะ ให้พระอยู่อาศัยแล้วใจสงบสดชื่นมุ่งแนวไปในการบำเพ็ญ สมถวิปัสสนา เจริญศึกษาภาวนาปฏิบัติให้รู้เห็นธรรมแล้วจะ ได้นำเอาธรรมมาสั่งสอนชาวบ้านให้มีชีวิตที่ดีงามมีความสุข ความเจริญ

นี่คือให้รู้ว่าการที่สร้างกุฏิถวายนั้น ไม่ใช่จะให้พระแค่อยู เสวยสุขจากอุตุ แต่เพื่อจะให้พระได้สภาพที่เกื้อหนุนธรรม ปฏิบัติ แล้วจะได้มีธรรมไปสอนประชาชนดังที่ว่าเมื่อกี้

นี่คือในที่สุดประโยชน์แก่ทุกฝ่ายโยงกันไปหมด เป็นระบบเดียวกัน ตั้งแต่สถานที่เป็นรมณีย์ไปจนกระทั่งถึงงานเผยแผ่ คือเรื่องเดียวกันทั้งหมด เป็นอันหนึ่งอันเดียว ฉะนั้นเราต้องจับตรงนี้ให้ได้ จุดหมายรวมหมดทุกอย่างโยงเป็นระบบเดียวกัน แต่เวลานี้อย่างที่ว่าแล้ว มันแยกส่วน อย่าง พ.ร.บ. ๒๔๘๔ ที่ไปแยกส่วนเป็นองค์กรนี้ องค์กรนั้น ไปคนละทิศละทาง แข่งกันก็มี...

อ.สุลักษณ์: เข้าใจยัง กษิติศ

คุณกษิติศ: อีกประเด็นหนึ่งครับอาจารย์ ประเด็นเรื่องเงินทองกับพระนี่ครับ ไม่รู้มีความเห็นอย่างไรบ้างครับ อย่างเช่นที่อาจารย์ว่าเรื่องทำบัญชี ตรวจสอบบัญชีหรือการที่ใช้จ่ายเงินวัดหรืออะไรต่างๆ เหล่านี้ครับ

พระ: ก็วางระบบให้ดี เห็นเขาเริ่มเอาจริงเอาจังแล้ว

คุณกษิติศ: ปลายทางของเป้าหมาย

อ.สุลักษณ์: ก็ต้องป้องกัน ทำอย่างไรจะให้อุปัชฌาย์-สัททวิหริก-อันเตวาลิกจะอยู่ได้ ก็ต้องกลับมาดูที่ตัวพระธรรมวินัย เงินทองนี้มันตัวสำคัญ เป็นนิสสัคคียปาจิตตีย์

พระ: ไม่ให้เงินทองพาพระเสีย ถ้ามันมี ก็จัดให้มันดี ให้ญาติโยมเข้าใจและรู้จักจัดการ ให้มันกลายเป็นเครื่องเกื้อกูลหนุนกุศลหนุนธรรม ให้มันสมชื่อปัจจัย ปัจจัยแปลว่าเครื่องค้ำจุนอุดหนุน เป็นที่อาศัย พระนี้มีที่อาศัย เรียกว่านิสสัย ๒ อย่าง ซึ่งอาศัยเพื่อการศึกษา

เวลาบวชมีบอกเสร็จอยู่แล้ว หนึ่ง ขอนิสสัยกับผู้มาเป็น อุปัชฌาย์ คือขอให้ท่านเป็นที่อาศัย อาศัยเพื่ออะไร ก็เพื่อให้ ท่านช่วยให้เรามีการศึกษา หรือถ้าอุปัชฌาย์มีอันเป็นไป ก็เอา อาจารย์เป็นที่อาศัยอีกต่อ แล้ว สอง นิสสัย ๔ คือปัจจัย ๔ นี้เอง ที่เหมาะในแบบของพระ เป็นนิสสัยที่อาศัยเพื่อการศึกษา มีหนึ่ง-ก็อาหารบิณฑบาต สอง-จีวรผ้าบังสุกุล พร้อมทั้ง อติเรกลาภ แล้วก็สาม-ที่อยู่อาศัย ได้แก่รุกขมุลเป็นอันดับหนึ่ง เพิ่มอติเรกลาภ มีกฐินเป็นต้น แล้วก็สี่-ภคินีคือยา พระได้นิสสัย เป็นเครื่องอาศัย คืออาศัยบุคคล กับอาศัยวัตถุปัจจัย ๔ พวกนี้ แล้ว ก็จะได้เล่าเรียนศึกษาพัฒนาชีวิตไป

อ.สุลักษณ์: ที่นี้รรมณีย์มาก ต้นไม้...

พระ: นี่ต้องช่วยกันรักษา เมื่อพระรู้อย่างนี้แล้ว จะได้ช่วย ชาวบ้านด้วย ให้ชาวบ้านรู้เข้าใจประโยชน์ แล้วทำถิ่นของตัวเอง ให้เป็นรรมณีย์ เพราะท่านไม่ได้ให้พระเท่านั้นทำที่รรมณีย์ แต่ ชาวบ้านก็ต้องทำถิ่นที่อยู่อาศัยของตัวเองให้เป็นที่รรมณีย์ทั้งนั้น

ถ้าประเทศไทยจะต้อนรับนักท่องเที่ยว คนไทยก็ทำประเทศ ถิ่นของตัวเองให้เป็นรรมณีย์ซี จะได้นำเที่ยวแบบรรมณีย์ นี่ก็ปัญหาอีก เดียวนี้วัดกำลังคล้ายๆ จะแข่งกันเป็นสถานที่ต้อนรับนักท่องเที่ยว

อ.สุลักษณ์: เป็นเรื่องธรรมดา

พระ: เอาแล้ว ทีนี้ก็เลิกชกการศึกษา มุ่งจะหาเงินนะแหละ ตอนนี สภาที่เราเห็นกันที่เด่นขึ้นมากก็คือ หนึ่ง วัดเน้นไปใน เรื่องการท่องเที่ยว จะต้อนรับนักท่องเที่ยว นี่เป็นไปเยอะแล้ว

อ.สุลักษณ์: ที่เกาหลีเขาทำแล้วครับ Homestay ไม่พอ มานอนพักในวัดได้เห็นพิธีกรรม เสียเงินไม่มากด้วย สงสัยคนไทยจะเอาอย่าง พักที่วัดเพราะวัดว่างเยอะนี่

พระ: นั่นแหละ สอง ก็การก่อสร้าง สร้างให้ใหญ่ที่สุด แข่งกันใช้ใหม่

ที่นี้ความรู้สึกที่โยงไปหาหลักธรรมวินัยหายไปแล้ว ถ้ามีสำนักนี้อยู่บ้างก็จะยังตัว อย่างน้อยก็ต้องพิจารณาว่าอย่างไร เป็นธรรมเนียมหรือเปล่า สาม ก็เรื่องยศศักดิ์ตอนนี้ก็เด่นเรื่องนี้ เรื่องหายศศักดิ์ เรื่องการก่อสร้าง

อ.สุลักษณ์: เรื่องนี้พม่าเขาดีกว่าเราเยอะ เขาไม่มียศศักดิ์เลย เพราะเขาจน ไม่มีการสร้างเลย ตอนนี้ง่ำรวยแล้ว อาจจะเสียคนได้ พม่ารวยแล้ว

พระ: นั่นแหละ ถ้าไม่รีบไปย้ายหลักไว้

อ.สุลักษณ์: แต่ที่พม่า เกล็ดกระผมไป พระฟังเกล็ดกระผมมาก พระไทยเขากลัวเกล็ดกระผมกันทั้งนั้นเลย ไฉย สุลักษณ์ไม่เอาๆ กลัว วันนี้อย่างว่างเยอะ มีอะไรจะชักท่านอีกใหม่ ผมก็เกรงใจกลัวท่านจะเหนื่อย

คุณกษิติศ: ครับ ถ้าเอาตามประเด็นที่อาจารย์คิดไว้ ก็ครอบคลุมประเด็น ยังได้เพิ่มไปเยอะเลยครับ โดยเฉพาะธรรมเนียมสถาน น่าจะเป็นข้อสำคัญ

อ.สุลักษณ์: จับประเด็นได้